

„Bábaelpte babona”

RAPCSANYI LÁSZLÓ BESZÉLGETÉSE LUBY MARGIT NÉPRAJZKUTATÓVAL

(Elhangzott 1975. március 23-án, vasárnap a Kossuth rádióban)

Budán, egy csendes lakásban a magyar néprajzkutatás kapcsoskönyvét nyitja ki egy szelíd, 90 esztendőss asszony, *Luby Margit*. Nyilván hallgatóink közül is sokan kérdezik, ugyan ki ő, nem emlékeznek rá. De 1935-ben éppen ezt kérdezték, amikor *Illyés Gyula* ezt írta a *Parasztélet* rendje c. könyvéről. Olyan visszhangot ver fel, amelyet hasonló művek ez ideig nem vertek fel, és amelyet különösen megérdemel. Hosszú évek türelmes munkája fekszik ebben a könyvben. Mind a 230 oldala egy-egy sikeres leszállás abba az ismeretlen bányába, amit népléleknek nevezünk. *Luby Margit* jó megfigyelő, de jó elbeszélő is, bátran mondhatom, hogy született epikus, írta *Illyés Gyula* a *Nyugatban*, 1935 januárjában, majdnem egyidőben *Móricz Zsigmond* *Boldog ember* kötet kiadásával. *Luby Margit* a *Szín*ek és *évek* tájairól és világából indult el, és *Szatmár* megyében a *Túr* és a *Tisza* összetalálkozásánál fekvő *Nagyarban* született 1885. november 13-án. Ott, ahol 1846 nyarán *Petőfi* állt meg nyári napnak alkonyulatánál, és a nagyapa, *Luby Zsigmond* vendégeként élte át a *Tisza* c. költemény csodálatos természetélményeit, és akinek emlékkönyvébe bele is írta a *Dalaim* c. költeményét.

Margit néni sokat beszélt arról, hogy gyerekkorában a nagy árkus papírra írt *Petőfi*-levelekre emlékszik vissza, meg a rokon *Kölcsey Ferenc* örökségére, a jelszóra, hogy „szerezd a hazát”. Édesapja, *Luby Géza* *Hermann Ottó* barátja a 48-as függetlenségi országgyűlési képviselő; egyébként is a családban elevenen éltek a szabadságharc meg a Rákóczi-kor hagyományai. És a serdülő leány nagy irodalmi műveltségéhez a gyökereket *Bethlen Miklós*, *Kemény János*, *Borsos Tamás*, *Mikes Kelemen* önéletrajzaiban keresi. A szatmári zárdában ugyanazon az élményeken keresztül jut el társadalmi osztálya bírálatához, mint a nála öt évvel idősebb *Kaffka Margit*, akiről kifogyhatatlan emlékek a mai napig is kísérik. *Luby Margit* szakított családjá nőtagjainak évszázados hagyományával és kis korától kezdve önálló munkáseletet élt. 1904-ben tanítónői oklevelet szerez, később polgári iskolában tanít, majd 1923 őszétől az *Erzsébet* Nőiskolában, a *Tanárképző* Gyakorló Iskolában, a mai *Teleki Blanka* gimnáziumban. Úgy érzem, hogy régi adósságot törleszt a mikrofonon, amikor *Molnár József* irodalomtörténész társaságában, aki egyébként is sok műsorban volt már segítségünkre, felkerestük *Luby Margitot*. Nézem az arcát, szemének fényét, és tartom a mikrofont. Valahol, a történetben, az elbeszélésben az 1920-as évek közepe táján járunk.

— 1927-ben az *Erzsébet* nőiskolában voltam és egy őszi reggelen, 8 óra előtt pár perccel találkozom *Solymossy Sándorral*. Ne siessen, skarlát van az iskolában, becukták, csak elfelejtették kitenni a táblát, mint *Kínában* szokás, hogy itt nincsenek gyerekek. Na mondom, hát ezért kár *Kínáig* szaladni, velem is előfordult otthon, hogy kere-

Rapcsányi László Luby Margittal beszélget.

sem a Kocsiszéki Erzsit, ki van írva krétával, „Erzsi nincs itthon”. Mondom az anyjának, Flórinak, fene egye meg, dolgom lett volna az Erzsivel, oszt nincs itthon. Hát bent van a házban! De ki van írva, hogy nincs itthon. A harmadnapos hidegnek írtuk ki, hogy rá ne leljen.

Hát gondolhatja, hogy Solymosyval együtt hogy éreztük a babonáink találkozását. Elmosolyodott s azt mondta: kedves Margit, aki egyszer a néprajzba belefogott, az hóttával hagyja el.

Átmentem egyszer Leővey Miklóshoz, a papunkhoz, mondom neki, nagytiszteletű úr, mondjon nekem egy asszonyt, aki rontó babonákat tudna nekem mondani. Hogy méltóztatik olyat gondolni, hogy itt még babona élne. Hát nem mondom, mikor jöttem még volt, de ma?! Csak egy széles református papi gesztus jelezte, hogy babona volt, nincs. Hát nincs babona. Ahogy ott állok a kapujában, jön egy kis ismerős parasztlány. Mondom neki, te Bözsi, nem tudsz nekem egy olyan asszonyt mondani, aki a szerelmi rontáshoz ért? Én ne tudnék? Most rontották el tőlem a szeretőmet, azt mondja, de oda nem viszem el, inkább Matolcsra. Na, elviszel? El, megmondom én hova kell menni. Hát ugye ez az a két falu, ahol babona nincs. Ennél babonásabb faluja nincs az atyáristennek a világon.

Hát azután megkezdődött a babonagyűjtés, bementünk az első házba, a Bözsi kalauzolt, az udvaron senki, a pitvarban senki, én bekopogok. Mikor eljövünk, azt mondja a Bözsi. Hát már mér kopogt. Hát mondom, úgy illik, hogyha az ember ide-

Dr. Németh Péter megyei múzeumigazgató Luby Margit otthonában.

gen helyre bemegey, előbb kopog. Hát nem látta, hogy mind a két gyerek, meg az asszony is hogy meg volt rémulve, hogy ki jön be. Hát nem tud egyszerűen benyitni? Hát, mondom, úgy kell? Igen, úgy kell. Jó. Most már tudom. Mentünk tovább. Másik alkalommal bemegeyünk a házba, ott a gazda, és én kezet nyújtok. Jó becsületesen meg-
ráztuk egymás kezét, mikor eljövünk, azt mondja a Bözsi, hogy már megint milyen szégyent hozott rám. Én? Igen. Annyit már csak tudhatna, hogy nőnek nem szabad férfival kezet fogni. Legalább ne maga indította volna meg a köszönést, hanem várta

volna meg, míg amaz kezét akar-e magával fogni, vagy sem. Elmentünk a harmadik házba, ott egy olyan asszonyhoz mentünk, aki remek szövő volt, és az asszony mikor bementünk a házba, kiszállt az esztovátából.

— *Honnan?*

— Kiszállt az esztovátából. A szövőszékből. Odamentem a szövőszékhez és megkérdeztem, hogy mit sző. Az asszony egy kicsit zavarba jött, és azt mondja, hogy ne tessék megnézni, a tavalyi nyár olyan esős volt, mind felfutott a kender, aztán azt se áztatással, se tilolással, semmivel a világon a fonalból kimosni nem lehet, és hát engedelemmel legyen mondva, disznószaros lett a fonalam. Vagyis ilyen fekete csíkok vannak benne néha. Igaz, hogy az uram megvigasztalt velem, hogy megszépül, mire hét folt alá megyen.

— *Mit jelent ez?*

— Hát annyit mossák, hogy megfehéredik. Most aztán volt mit hallanom, mikor kimentünk, Bözsitől, hogy már annyit tudhatna, hogy ha az asszony kiszáll az esztovátából, az azt jelenti, hogy nem akarja, hogy maga megnézze. Mert vagy csúnya a fonala, vagy pedig olyan szedett csíkot sző, amit nem akarja, hogy más is szőjön utána. Mondom magamban, na csak kerüljek én haza Pestre, majd én keríték egy paraszt illemtant.

Győrffy István volt a Néprajzi Múzeum igazgatója, ősszel megkerestem. Kérek egy paraszt illemtant. Paraszt illemtant? Azt. Azt mondja nincs. Nincs? Nincs, azt mondja, majd maga megírja. Mármost én? Mármost maga. Elnevettem magam és elmentem panaszkodni Solymossy Sándorhoz. Mondom neki, hát drága professzor úr, nincs magának egy paraszt illemtana? Ő is elnevette magát, azt mondja nincs, csinálja meg. Hát így lett először belőlem babonagyűjtő, azután így botlottam a szokásrendbe, és így jöttem rá arra, hogy meg kell tanulnom a paraszt szokásrendet, hogy ha velük rendszeres és mélyebb összeköttetést akarok létesíteni. Megtanultam azt, hogy annak a parasztságnak az életében nincs egy legkisebb mozzanat se, amire szokás, hagyomány, babona elő ne írná, hogy mit kell csinálni. Hát nincs az a spanyol etikett, amelyik azzal vetekedhetne. És erre megjelenik a kultuszminiszter aláírásával egy rendelethez, amelyben felhívja a tanítókat, hogy a parasztságot illendő magatartásra tanúsítsa. Hát olyan dühbe jöttem, hogy ahelyett, hogy azt írná, hogy tanulják meg a paraszt életrendjét és alkalmazkodjanak hozzá, hát elkezdtem gyűjteni a szokásrendet.

A bátyám második felesége, Kölcsey Borbála, a legszebben magyarul beszélő emberek egyike, nagy segítségemre volt, mert a levélváltásunk éppen ezért egy néprajzi levelezéssé lett: Úgy hogy aztán a 30-as években megírtam, nagy bátran és merészen, semmihez sem értve, a parasztlelet rendjét Szatmár vármegyében.

— *Úgy van ez, ahogy a szólásmondás tartja, ahány ház, annyi szokás.*

— Voltaképpen minden egyes faluról külön kellene egy monográfiát írni. Megértem azt a kis paraszt lányt, aki azt mondja, hogy nem megyek férjhez idegenbe, (tudniillik Tunyogról Győrtelekre, mert az hét kilométer). Mert ott mindent másképp csinálnak mint mi, én meg nem szeretem, ha kikacagnak. És kiadtam egy kis könyvet, amelyik a könyvem különben, a *Bábelelte babona*. Erre azt mondtam Solymossy Sándornak, olyant mégse lehet csinálni, hogy bábelelte babona, bolond aki kap rajta. Hát miért ne lehetne, elbírja a nyomdafesték.

Mikor megírtam ezt a két könyvem, akkor leültem és azt gondoltam: no, hol a gyökere ennek a szokásrendnek, mert hát a semmiből nem lett. Ennekem egy olyan réteg kellene, amelyik állandó összeköttetésben van a természettel, és akkor jutottam el a pásztorokhoz. Hát, tudja, minden tisztelem a pásztoroké, be is álltam hozzájuk íródeáknak, mert a *fogyó legelőkön* ami érték, azt igazán igyekeztem lehetőleg szó szerint visszaadni, amennyire azt lehet. Megtanultam, hogy a pásztorok egy különálló

rend, ő annak tartja és tudja magát, és a többi ember, az mind bugris. Hát mondom, hát ki a bugris? Azt mondja nekem a nyíri gulyás: mindenki, aki faluban lakik. Mert, azt mondja, elküldtek engem ide Szabolcs vármegyéből egy gulyával, nyári legelőre, egy vagyon rámbízva. És én azt meg is őrzőm. Ki merne ekkora vagyont parasztra bízni?

— *Margit néni, nem volt szokatlan pl. a pásztorok számára, hogy egy nő megy érdeklődni hozzájuk.*

— Soha a pászturnál kisebbségi érzéssel nem találkoztam. Mindig egyenrangúak voltunk. Én soha pászturnál anekdotát vagy tréfát vagy egy mondást nem találtam, ami bennem, mint nőben bizonyos visszatetszést kelthetett volna. A paraszt, az pedig nagyon sok helyen megpróbálja pirítani azt a nőt, aki közéjük leszáll. Remekek a pásztorok, én mondhatom magának. Hát persze én már igazán csak elbeszélésből tudom azt, hogy mi volt az igazi pásztorság, a bérci legeltetés, amikor Szentmihálykor azzal indították útnak, hogy felmegy az Avasba, aztán majd a hátadon hozod haza a havat.

— *Ez mit jelent?*

— Akkor jöhet csak haza, mikor olyan hó van, hogy a jószág már nem tud legelni. Azok a pászortörténetek, amiket a bérci legeltetéssel kapcsolatban lejegyeztem, hát azok igazán a legszebb emlékeim közé tartoznak.

— *Meséljen egyet Margit néni.*

— Nem tudom azt úgy elmesélni magának, de elmesélem az én egyik esetemet. (A *Fogyó legelőkn*-nek a második kiadása idejéből való; nem mesélem el annak a körülményeit magnetofonba, majd egyszer négy szemközt.)

Volt ez a vén Tivadari, ez olyan mondatokat tudott odalökni az embernek, hogy az ember nem értette. Mert egyszer találkozom vele a kertben, és egy öreg fenyőfáról szedi le a gyantát. Mondom, mit csinál, öreg. Azt mondja, hogy a kasza után a guzsdaj csobakja felhasította a lábamat, hát azért szedem ezt a gyantát, mert ezt ráragasztom a sebre és alatta begyógyul. El voltam képedve és mikor Pestre visszajöttem, elmentem Gömöri Jenőhöz, akinek a testvére unokaöccse orvosprofesszor. Éppen ott van. Mondom neki, no jó hogy itt van, ez és ez történt. Lehetséges ez? Azt mondja: az öreg nagyon helyesen járt el. Mert ő légmentesen elzárta a sebet egy teljes bacilusmentes tiszta anyaggal. Az alatt a seb begyógyul, ez a legjobb népi gyógymódok egyike, amit hallottam.

— *Kedves Margit néni, most megyünk tovább, hát először a Bözsi szerelmi történetével.*

Volt egy jegyese, aki nem volt otthon a faluban és ő az alatt egy más falubeli legénynek a meghívására elment azzal a bálba. És hát ezzel kezdődött köztük az ellentét és a szakítás. De hát ez még mind nem lett volna baj; és most tanuljon magyarul. Azt mondja nekem a Bözsi: Mert tetszik tudni, a *szószólók* az okai az egésznek, meg a *mondókások*. Mert van olyan asszony, hogy nincs egyéb dolga, mint a küszöböt nyergelni, meg a szót tolni, hogy az isten verné meg a sok szótoldóját, meg a sok szóhajtóját. — Mondja, találkozott velük a mai irodalomban valahol? Pedig mindegyik más-más árnyalatot jelent. Más dolog az, a szót *hajtani*, meg a szót *tolni*, és megint más dolog azt *megtoldani*, ugye. Csak a 16–17. században találkoztam a mondókásokkal, meg a szószólókkal, a többivel csak a Bözsi szájából; hát nem gyönyörű! Nem tudunk magyarul, az irodalmi nyelvünk elsekélyesedik.

— *Ha a parasztlelet társadalmi rendjéről, egyáltalán rendjéről beszélünk, a néprajz már rég megállapította, hogy tulajdonképpen leszálló kultúráról van szó. A magyar irodalomtörténet régi emlékezései, különösen Apor Péter leírásai a forrást, az eredetet őrzik. Luby Margit gyakran hivatkozik erre.*

— Apor írja meg, hogy Mikes Kelemennek meghal a leánya. Torra a temetésre összegyűlt vendégek közé kiült Mikes Kelemen és azt mondta, ha az én lányom megélt volna, akkor most megülnénk a lakodalmát. De én az én uramhoz Jézus Krisztushoz adtam feleségül, és megtartjuk a lakodalmát. És azzal frájokat hozatott fel a faluból, muzsikásokat és megülte a lakodalmát a leányának annak a halála esetén. Na mostan, talán azt merem mondani, országosan is az a szokás, hogyha fiatal lány hal meg, azt menyasszonyi ruhában temetik el, a torra pedig ugyanazt az ebédet tálalják, amit lakodalmi ebédeken szokás tálalni.

Egy szokás halványult el a múlthoz képest, de az öregek még emlékeznek rá, hogy volt koporsótétel. Ez azt jelentette, hogy a halottat nem öltöztetik fel addig, amíg a koporsó meg nem érkezik. A koporsónak déli 12 előtt, vagyis déli harangszóra kell megérkeznie a házhoz, akkor azt felteszik, Apor Péternél a katófalkra, a parasztságnál az asztalra, mert hová tehetné másképpen, ugye. Jön a kántor, az iskolai énekkarral, elénekel a pitvarban egy zsoltárból két versszakot, a két versszak alatt fel kell öltöztetni a halottat, be kell azt tenni a koporsóba, vele kell adni mindazt, amit vele akarnak elküldeni a másvilágra és letakarják a szemfedéllel. Ez így volt a 17. században is és ez csak a legutóbbi időkben marad el a temetési szokásoknál. Ettől eltekintve azonban, az pl. hogy milyen rendben állnak fel a családtagok a koporsó mellett, az pontosan azonos azzal a renddel, amit Bethlen Miklóstól elkezdve Aporig mindenki megír, aki temetésről ír. Vagyis: a férfi rokonok a halott fejének állnak, a nők oldalt állnak fel a koporsó mellett, és pedig a nők ráborulhatnak a koporsóra, amit férfinak megtenni rettentő sértése lenne a szokásnak, mert a férfi ne érzékenyedjék el, viselje el a bánatát hallgatagon.

— *Margit néni egy életre eljegyezte magát a magyar néprajzzal.*

— Igen, körülbelül, hóttig. Úgy, ahogy Solymossy mondta, ez adott az életnek tartalmat.

— *Nagyon örülök, hogy találkoztunk és hogy a magyar néprajz nagyasszonyát 90 esztendőskorában ilyen vidám és ilyen jó hangulatban találtuk. Jó egészséget kívánok.*